

GÖRÖMBEI ANDRÁS

ANYANYELV, IRODALOM, TUDOMÁNY, NEMZETTUDAT

1.

Egy-egy nyelv kialakulásának történelmi folyamata annak is biztosítéka, hogy az azonos anyanyelven beszélők között különlegesen mély kapcsolat van.

A személyiség közösségi megelőzöttsége magyarázza meg az anyanyelv rendkívüli szerepét is az egyén életében. „Csak anyanyelvemen lehetek igazán én” – vallotta Kosztolányi.¹ Megállapításával egybevág a mai agykutató véleménye, mely szerint az agykéreg anyanyelvi beszédreigiójának döntő szerepe az ember minden szellemi tevékenységében érvényre jut.²

Az anyanyelv nemcsak kommunikációs eszköz, hanem sajátos szemlélet, sajátos logika is.³ Az anyanyelv „az etnikum egyéniségének lényegi meghatározója”.⁴ Megőrzi tapasztalatait, biztosítja folytonosságát és hagyományközösséget. Az emberi méltóságnak elemi feltétele az, hogy az ember azonos lehessen önmagával. Az emberi önazonosságnak viszont az anyanyelv a legfontosabb tényezője.

Az anyanyelvvel egy közösség történelmi tapasztalatainak, sajátos szemléletformáinak, közösségi titkainak is birtokába jut az ember. Egyén és közösség sorsa tehát egybekapcsolódik.

A közösség köteteléi között ma már a legerősebb az anyanyelv⁵ – állapította meg a nemzeti érzés hajszálgyökereit megvilágító Illyés Gyula, aki *Koszorú* című versében az anyanyelvet „fölnevelő édesanyám”-nak nevezte, a *Haza a magasban* soraiban pedig az anyanyelv szellemi hazát teremtő és megőrző erejéről vallott. Márai Sándort is idézhetjük: „Nincs más haza, csak az anyanyelv.”⁶

1 Kosztolányi Dezső: *Ábécé a nyelvről és lélekről*. In K. D.: *Nyelv és lélek*. 1990. 75.

2 Hámosi József: *Az emberi agy aszimmetriái*. Dialog Campus, 1999. Idézi Szabó István Mihály: *A magyar szaknyelvi-kommunikációs kultúra az ezredfordulón*. Magyar Tudomány, 2001/6. 741–742.

3 Szegedy-Maszák Mihály: *A nemzet mint érték*. Új Forrás, 1980. 4. 40–41.

4 Gáll Ernő: *A sajátosság méltósága és ami mögötte van*. In G. E.: *A sajátosság méltósága*. 1983. 94.

5 Illyés Gyula: *Hajszálgyökerek*. In: I. Gy.: *Hajszálgyökerek*, 1971. 261.

6 Márai Sándor: *Napló 1968–1975*. Budapest é. n. 287.

A magyar irodalomban a nemzeti megmaradásért való küzdelem és a személyiség önazonosság-igényének, autonómia-igényének kifejezője lett az anyanyelv értékeinek tudatosítása és védelme.

A 20. században anakronisztikusnak tetsző műformák – az ódák, zsoltárok, könyörgések, nyelvvédő iratok, krónikás énekek, hitvitázó drámák – éppen archaikus jellegükkel mutatnak rá motiváló tényezőik abszurdítására az új ezredforduló tájékán.

Az anyanyelv és a személyi, közösségi identitás közös veszélyeztetettsége motiválja azt, hogy a kisebbségi magyar irodalom az anyanyelvet számtalanszor nevezi „végső menedék”-nek,⁷ „utolsó mentsvár”-nak, „színes bolyá”-nak a vizek hullámzásában⁸, „legvégső hazá”-nak⁹, a nyelv szavait pedig nemzetiség világát őrző „hű sorkatonák”-nak.¹⁰

Íróink és költőink a régi korokban és a huszadik században egyaránt sokszor érezték veszélyben a magyar nyelvet, a magyar identitást. Az anyanyelv és a nemzeti kultúra veszélyeztetettségének az érzése sok változatban szólalt meg a magyarság minden régiójában.

A nyugati magyar irodalomból csak két közismert műre utalok.

Faludy György *Óda a magyar nyelvhez* című verse azt tanúsítja, hogy az anyanyelv személyiségének és önazonosságának meghatározó és megtartó eleme: „Jöhetsz reám méreggel, törrel, ékkel, / de én itt állok az ikes igékkel.”

Márai Sándor *Halotti beszéd* című verse annak a folyamatnak a bemutatása, amelynek során az emigrációban a személyiség anyanyelvével együtt elveszíti nemzeti identitását is.

Az anyanyelv az irodalomban a történelmi emlékezet foglalata is. A nyelvvédő írások legtöbb esetben a magyar történelmi múlt és kultúra védelmében is szólnak. Több száz ilyen mű született a kisebbségi magyar irodalmakban.

A délvidéki Domokos István *Kormányeltörésben* című verse az anyanyelvtől, családjától, nemzetétől, a világtól és önmagától elidegenedett személyiség identitásválságának kifejezése: a törmelék-tudatnak törmelék-nyelven való bemutatása. Arra döbrent rá, hogy a nyelvéből, önazonosságából kiesett személyiségnek a sorsa száználmas és kilátástalan, tudata össze többé már nem rakható emléktörmelékekből áll.

A felvidéki Gál Sándor *Távolodók* című verse a nemzetiségi identitásvesztés folyamatát mutatja be. Arra figyelmeztet, hogy akik nemzetükből kiválnak, azok „önmagukból is kitántorognak”. Velük nemcsak a nemzetiség, hanem az embe-

7 Reményik Sándor: *Az ige*. In: R. S.: *Erdélyi március*. 1990. 161.

8 Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér*. Bukarest 1970. 17.

9 Kulcsár Ferenc: *Óriás arany-orgona*. In: *A mi nyelvünk*. Szerk.: Grétsy László. 2000. 287.

10 Magyari Lajos: *Szavak. Sütő Andrásnak*. uo. 304.

riség is szegényebb lesz, hiszen önmaguk feladásával ember voltuk teljességét csonkítják meg.

A kárpátaljai Vári Fábrián László *Illyés Gyula fejfája előtt* című versében a lét mélységéből száll föl a lírai én öntanúsító vallomása, az anyanyelv jogán való összetartozás kinyilvánítása. Helytállása küzdelem-vállalás és hűségvallomás egyszerre: „Makacs szánkra fegyelmet / izzó jogarral égess, / csak őrizz meg bennünket, édes, / édes anyanyelv!”

Az erdélyi magyar kultúrában a legkülönbözőbb műformákban, elemi emberi jogok védelmében szólal meg a nemzeti identitást az anyanyelvben védő irodalom. A sok-sok kínálkozó példa közül csak kettőt említek.

Sütő András *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* című esszéregénye a személyiség, közösség és anyanyelv összetartozását világítja meg. Az anyanyelv védőirata is ez a könyv, értékeinek gazdag megmutatása, teremtő munkásainak megidézése.

Kányádi Sándor költészetének is gyakori, sokszor szakrális motívuma az anyanyelv és a nemzeti önazonosság. *Halottak napja Bécsben* című költeményében Mátyás király segítségét kéri, hogy „lenne védelmünkre / hogy ne kéne nyelvünk / féltünkben lenyelnünk / s önnön szégyenünkre.”

A kisebbségi magyar irodalmak nyelvvédő művei az anyanyelvi kultúra értékeihez való jogot elemi emberi lehetőségként védelmezik a kisebbségeket felszámolni törekvő politikával szemben. Ezt az elemi jogot azzal is védik, hogy bensőségesen otthonosak a magyar nyelv titkaiban, szépségeiben, értékeiben.

Az otthonvilág legfontosabb szervező eleme az anyanyelv. Nyelvünk az édesanya mintájára szólítja az anyanyelvet és a hazát: édes anyanyelvünk, édes hazánk.

Az anyanyelv az etnikum egyéniségének lényegi meghatározója.¹¹ Heidegger a nyelvet a lét házának („das Haus des Seins”) nevezte.¹² A magyar nyelv a magyar lét háza.

Sütő András pedig arra is figyelmeztetett, hogy: „Nyelvéből kiesve: létének céljából is kiesik az ember.”¹³

A magyarság anyanyelvvédő és az anyanyelv értékeit tudatosító irodalma az emberi szabadság-igény és otthonosság-igény egyetemes érvényű megnyilatkozása is.

11 Gáll Ernő: *A sajátosság méltósága és ami mögötte van*. In: G. E.: *A sajátosság méltósága*. Budapest 1983. 94.

12 Martin Heidegger: *Wozu Dichter?* In: M. 11.: *Holzwege*. Frankfurt a. M. 1977. 306.

13 Sütő András: *Engedjétek hozzám jönni a szavakat*. Bukarest. 1977. 163.

2.

Az irodalom azért hozza létre a maga külön létmódját, hogy az alkotó ennek révén kinyilváníthassa a világhoz való viszonyát. Az irodalom azért használja fel a valóság tényeit, hogy megmutathassa, miként ítéli meg azokat.

„A műalkotásban a létező igazsága lép működésbe. A művészet az igazság működésbe-lépése.”¹⁴ Az igazság „a létező el-nem-rejtettségét jelenti.”¹⁵

Az irodalmi mű kiszabadítja élményei kötöttségéből az olvasót, rálátást biztosít neki a létre. Az irodalom segítségével az ember mértéket kap létezésének tágasságához.

A nagy mű módosítja az addig vitathatlannak hitt szemléletet. Új, gazdagabb, igazabb világlátást ad befogadójának.

A művekben megnyilatkozó közösségi felelősség nem ütközik a művészet autonómiájával.

A magyar és a világirodalom legnagyobb alkotásai tanúsítják, hogy esztétikai érték és közösségi felelősség nem ütköznek egymással.

Az irodalom a személyiség és a közösség formálásának hatékony és nélkülözhetetlen eszköze.

A magyar irodalom nemcsak vetülete és nyelvileg elhatárolt változata az európai irodalomnak, hanem egy olyan emberi közösségnek, a magyar nemzetnek a megnyilatkozása is, amelyeknek minden más nemzetétől különböző történelmi élményei vannak.¹⁶

Az irodalomban újabb és újabb aspektusával tárulkozik föl a lét. Megismerhetővé válik a világból az, ami semmi más módon nem közelíthető meg, ami az irodalmi mű nélkül örök takarásban, létfeledettségben, lételrejtettségben maradna.¹⁷

Amikor például Nagy Gáspár versében kimondta a mártír miniszterelnökről, hogy

„egyszer majd el kell temetNI
és nekünk nem szabad feledNI
a gyilkosokat néven nevezNI”,

akkor ez az alapvető erkölcsi követelmény a kimondás révén megsemmisíthetetlen igazsággá vált.

Az irodalom a léttel való dialógus, a lélek és a szellem edzőpályája.

14 Martin Heidegger: *A műalkotás eredete*. Fordította Bacsó Béla. Budapest 1988. 65.

15 Uo. 81.

16 Vö.: Kerecsényi Dezső: *Magyar irodalom*. In: *Mi a magyar?* 312–313.

17 Vö.: Martin Heidegger: *A műalkotás eredete*. Budapest 1988. 110–112.

A nagy mű mindig hozzáad valamit a létehez, gazdagítja világunkat. „A művekben létrehozott igazságok pedig még mindig teret kértek maguknak a műveken kívül is.”¹⁸

Minden nagy mű kísérlet arra, az egyedi jelenséget az elvvel, végest a végtelennel, a tárgyat a gondolattal, az embert a világgal, a cselekvést az erkölccsel szembesítse.

Az irodalomból a szellem, erkölcs, érzés, fantázia fénye sugárzik még azokra is, akik nem olvasnak.

A tudománynak és a kultúrának erkölcsi feltétele az igazság és az őszinteség.

3.

A tudomány és a művészet egymásnak is nagy ösztönzői az emberlét egyetemese szemléletében.

Teller Ede beszélt arról egyszer Csoóri Sándornak, hogy az ő szellemi életrajzában az alakulását legmarkánsabban Ady Endre költészete határozta meg. Még a tudományos kutatásban is. „Ady különleges és sosemvolt szimbólumokat sűrítő nyelve sodorta a felé a gondolat felé, hogy ha szófúzió révén nagyfeszültségű, új energia keletkezik a versben, az atomok világán belül is megtörténhet, hogy nemcsak maghasadás révén állítható elő nagy energia, hanem magfúzió révén is!”¹⁹

1987-ben Amerikában, a Magyar Baráti Közösség konferenciáján Bay Zoltán tartott előadást a világuorkísérletek jövőjéről. Este pedig ő vezette be a Szabó Lőrinc-estet. Visszaemlékezett arra, hogy a debreceni Református Főgimnáziumban az egyik tanáruk a *sic igitur ad astra latin* mondás értelmét kérdezte. Szabó Lőrinc azt válaszolta, hogy a költészet, a művészet szárnyain lehet a csillagokig jutni. Bay Zoltán akkor mosolyt kiváltó válaszában a tudománytól várta a csillagokra jutást. „Most kérdem: kinek volt igazza? Azóta 12 ember járt a Holdon, s naprendszerünkben műholdak, fizikai műszerek százszámra röpködnek. Jelenlegi válaszom az, Lőrincnek és nekem, mindkettőnknek igazunk volt. Mert egy élet tapasztalata megtanított arra, amit akkor nem éreztem át, hogy a tudomány is csak a lelkesedés, az intuíció szárnyain emelkedhetik magasba. Tudomány és művészet között nincs különbség, mindkettő közös forrásból táplálkozik, az embernek abból a vele született törekvéséből, hogy előbbre, magasabbra jusson.”²⁰

18 Csoóri Sándor: *Nappali Hold*. In: Cs. S.: *Tenger és diólevél*. II. Budapest 1160.

19 Csoóri Sándor: *A negyedik világtalálkozó megnyitója*. In Cs. S.: *Szálla alá poklokra*. Miskolc 1997. 92.

20 Idézi Görömbei András: *Tűnődés nagy út után*. In G. A.: *A szavak értelme*. Budapest 1992. 360.

Németh László nagyon sokat foglalkozott Galileivel. Legjobb drámáját is róla írta. Még hozzá két, egymással ellentétes befejezéssel. Melyik hát Németh László Galileije? A diadalmas vagy az összeroskadó? Hogyan lehet egy darabnak két, egymással ellentétes befejezése? Kaphat-e egy dráma teljesen változatlan első három felvonása a negyedikben utólag ennyire ellentétes befejezést?

Németh László *Galileijének* mindkét változata remekmű, mindkét dráma hiteles alkotása a szerzőnek. Az eredeti változatban Galilei valóban az új tudomány diadalmas hőse. Igazának újabb bizonyítására készül.

De így mindenki megindokolhatná a maga gyöngeségét – ébredt föl Németh Lászlóban a moralista. S megírta a darab negyedik felvonásának új változatát, amelyben Galilei erkölcsi megrendülésének ad minden egyéb érvet lefokozó hangsúlyt. A második változatban nincs Galilei számára erkölcsi feloldozás, hiszen Torricelli megjelenése azt is bizonyítja számára, hogy a tudomány nélküle is megy tovább.

Ugyanannak az előtörténetnek két különböző vége? Igen. Az első három felvonás gazdag és kiegyensúlyozott feszültségében mindkét lehetőség előzménye ott van. Ha nem tudná Galilei a maga igazát, vagy ha nem érezné a visszavonás erkölcsi súlyát, nem volna dráma.

A művészet és a lélektan ősidők óta ismeri a lelki reakcióknak az ellentétükbe való átcsapását.

Az, hogy a *Galilei* két változata egymáshoz komplementer módon viszonyul, számomra a fizikus Toró Tibor tanulmánya révén vált világossá.²¹ *Contraria non contradictoria sed complementa sunt* – hangzik Niels Bohr komplementaritás-elvének tétele: az ellentétes elemek nem ellentmondóak, hanem megfelelő módon kiegészítik egymást. A komplementaritás elvét újabban a lélektan és az esztétika egyaránt gazdagon hasznosítja. Az irodalomtudomány például a „nyitott mű” poétikájának leírásakor utal arra a lehetőségre, hogy bizonyos művek csak a lehetséges variációjuk összességével ragadhatók meg. S ezek az egymásnak látzólag ellentmondó variációk nem ellentétei, hanem kiegészítői egymásnak.

Németh László két „zárt” *Galileije* most már mindig kinyitja egymást: bármelyik változatot olvassuk és nézzük, mindig megjelenik bennünk a másik változat is. Németh László is vállalta mindkettőt. Azt szerette volna, ha mindkét befejezéssel megjelenik a darabja. *Contraria non contradictoria sed complementa sunt*.²²

A tudomány és művészet szoros kapcsolatának példái vég nélkül idézhetők. Nagy László például hallatlan gyönyörűséggel tanulmányozta Heisenberg *A rész*

21 Toró Tibor: *Komplementaritás a kvantumfizikában, a művészetben és a transzfigurált antinómia módszere*. In T. T.: *Kvantumfizika, művészet, filozófia*. Bukarest 1982. 9–16.

22 Bővebben: Görömbei András: *Németh László két Galileije*. In G. A.: *A szavak értelme*. Budapest 1992. 144–151.

és az egész című könyvét, talán költészete utolsó periódusának jellege is erősítést kapott tőle. De azért leírta: „viszonylagos viszonylatok között is tudom, hol az anyám”.

Bartucz Lajos, a magyarságtudomány egyik megteremtője mutatott rá arra, hogy a tudomány differenciálódása következtében vannak olyan tudományok, amelyek „tárgyukban és célkitűzéseikben is nemzetiek”.²³ A magyarság megismertetését, tudományos bemutatását nekünk kell bevinnünk a világ tudományosságába. „A nemzeti jellegnek a tudományban csak addig a határig van jogosultsága, amíg az a tárgyból magából természetszerűen következik, vagy a tudós nemzeti eredetiségéből fakad s legfőképpen pedig, amíg az igazság rovására nem megy.”²⁴

Németh László a szakok egymásba épült, új minőségben egybeforró vállalkozásának szeretné látni a hungarológiát.²⁵ Az egyes tudományszakok anyagát sorstudományi érdeklődéssel vizsgálva emelné új tudománnyá.²⁶ Véleménye szerint a magyarságtudomány legfontosabb célja „önmagunk tudományos felfedezése, s ami ezzel egy: felelősségének.”²⁷

Identitás nagyon sokféle van, de a magyar nemzeti identitás meghatározó tényezője az anyanyelv és az anyanyelven átörökített nemzeti kultúra.

A hungarológia „a magyarságra vonatkozó ismeretek kerete”, a „különböző diszciplínák elemeinek egy meghatározott célra irányított, egymásra is vonatkoztatott egysége.”²⁸

A nemzeti tudományok összefogására tett korai javaslatot a magyarságtudomány a maga nemzetközi diszciplínává emelésével gazdagította.²⁹

A magyarság számára mai, a nemzeti tudat szempontjából rendkívül nehéz és bonyolult helyzetében létfontosságú kérdés a nemzet egészének szellemi integrációja, a magyar identitástudat megerősítése. Ez viszont csak reális nemzeti önismereten alapulhat. Ennek a nemzeti önismeretnek lehet a magyarságtudomány hatékony eszköze.

Ehhez azonban lépést kell tartania a világszerte megújult nemzettudományokkal. Csak így válhat hatékonyá az a széleskörű magyarságismereti gyakor-

23 Bartucz Lajos: *A modern nemzeti tudományról*. Magyar Szemle 1930. 329–337. In: *A hungarológia fogalma* 28.

24 Uo. 28.

25 Grezsa Ferenc megállapítását idézi Kovács Imre Attila: *Leltár előtt. Hungarológiai dilemmáink és Németh László*. In: *Hungarológia*, 2 (2000)/1–2. 71.

26 Németh László: *A magyarságtudomány feladatai*. Magyarságtudomány 1935. I. In: *A hungarológia fogalma* 50.

27 Uo. 52.

28 V. ö.: Kőpeczi Béla: *A hungarológia helyzete és lehetőségei*. Magyar Nemzet 1992. szeptember 25. In: *Hungarológia*. 2(2000)/1–2. 9.

29 Klaniczay Tibor: *A magyar filológia helyzete külföldön*. In: *A hungarológia fogalma* 134.

lati munka is, amelyet a magyar kultúra és tudomány oly sok küldötte végez Magyarországon és a nagyvilágban egyaránt.

A legújabb kultúraelméleti kutatások szerint az identitás állandóan változik, mindig keletkezésben van és mindig dialogikus jellegű.³⁰ A magyar kultúrát azonban belső azonosságunk és változásunk feszültsége éppúgy identifikálja, mint az interkulturális tapasztalat. Az önazonosságunk kultúránk történeti eredménye is, folyton változó, folyton alakuló ez az önazonosság.

Éppen ez rak ránk óriási felelősséget.

4.

A nemzeti tudat és önismeret a nemzeti kultúra egészében nyilatkozik meg a maga teljességében. De van az alkotóknak egy csoportja, amelyikben különleges közösségi felelősség él. Ezek az alkotók személyes gondjukként élik meg a nemzet sorskérdéseit, ezért különleges szerepük van a nemzeti önismeret alakításában. Műveikben másokénál közvetlenebbül jelennek meg a nemzeti kérdések és sajátosságok.

Részei a nemzeti önismeretnek azok a remekművek is, amelyek közvetlenül nem kapcsolódnak a nemzet kérdéseikhez. Az anyanyelv és a hagyományközösség nemzeti jellegűvé avatja ezeket az alkotásokat is.

Irodalmunk a nemzeti önismeret semmi mással nem helyettesíthető megnyilatkozása, a nemzeti lét rejtett, de létező tartományainak föltárása, fényre hozása.

Ezzel magyarázható az is, hogy irodalmunk történetének korszakai többnyire a nemzet történelmi fordulatainak dátumaihoz is kötődnek.

Nemzeti imádsággá is olyan verseink váltak, amelyekben a nemzet legmélyebb szándékai szólaltak meg. A jobb nemzeti sorsért könyörgő *Himmusz*, a hazához való hűség *Szózata* és a szabadság-küzdelem esküjét fogalmazó *Nemzeti dal*.

Az európai integráció létkérdéssé tette a magyarság nemzeti önismeretének, önazonosságának megerősítését, hiszen nem egy sorsdöntő kérdésben közösségként kell önmagát meghatározni, közösségként kell döntenie. Az integráció megerősítette a nemzetek és az egyének önazonosság-igényét. A jellegtelenség felismert veszedelmeivel csak akkor tud ép lélekkel szembenézni a személyiség és a közösség egyaránt, ha legalább a maga szűkebb környezetében kiélheti otthonosság-igényét.³¹ A globalizációval párhuzamosan ezért vált az identitáskutatás az egyik legfontosabb stúdiummá.

³⁰ Uo. 478.

³¹ V. ö.: S. Varga Pál: *A pásztortűz lángja*. Hitel, 1999. 8. 88–90.

A magyarságnak létérdeke, hogy otthon érezze magát Európában. De ezt csak akkor érheti el, ha – a nagyfokú világnitottság mellett – úgy ragaszkodik önazonosságához, szellemi-erkölcsi értékeihez, anyanyelvéhez, kultúrájához, hogy az új idő követelményei szerint meg is újítja azokat.

Bibó István az identitásképződés folyamatában a cselekvést, egy-egy probléma megoldását tartotta a legfontosabbnak. József Attila az ihletet anyaggyőző tiszta akaratnak, a nemzetet pedig közös ihletnek nevezte. Ez a közös akarat vált magyar nemzeti cselekvéssé 1848-ban és 1956-ban. Ezeknek a nagy történelmi pillanatainknak az identitásképző szerepe felbecsülhetetlen értékű.

Bibó Istvánnak a Németh László minőség-konceptiójával rokon, a problémák megoldására irányuló, s e megoldások révén a magyarság sajátosságait alakító programja azért érdemel különleges figyelmet, mert ezzel ösztönző módon kapcsolható be a magyarságtudomány illetékességi körébe a tudományok és művészetek, egyáltalán a magyar értékek, magyar teljesítmények legszélesebb köre.

A magyarságtudománynak szembe kell néznie a nemzeti identitás mindig keletkezésben lévő létmódjával és képződésének dialogikus jellegével egyaránt.

Napjainkban a globalizáció az összmagyarság létkérdésévé tette nemzeti identitásának, önazonosságának és nemzeti összetartozás-tudatának a megerősítését.³² A modern nemzet nyelvi-kulturális közösségnek nem feltétele sem a terület, sem a gazdasági egység, sem az állami szuverenitás.³³ A nemzet fogalmát nem szűkíthetjük az államformáció megnevezésére, nem korlátozhatjuk etimológiai-biológiai jelentéstartalomra sem.³⁴ „A nemzet, a nemzettudat kulturális kategória; az etnikum biológiai; az állam politikai.”³⁵

Egy közösség akkor törekszik önmaga reprodukálására és fejlesztésére, amikor stabilnak és erősnek érzi önmagát. Ezt a stabilitást és erőt biztosíthatja a maga eszközeivel a tudomány a nemzet számára a gazdaságban és a nemzeti tudatban egyaránt. Minden felfedezés, minden tudományos eredmény, amelyet magyar tudósok érnek el, a magyar nemzeti öntudatot és önismeretet erősíti.

Fontos, hogy a tudomány a maga tiszta eszközeivel, körültekintő objektivitásával stabil és folytonos megújulásra képes nemzeti önismeretet és öntudatot biztosítson a nemzeti közösségnek. A nemzeti közösség összetartó erejét jelentő nemzeti tudatnak és önismeretnek olyan erős tudományos alapokon kell állnia, hogy azokat ne lehessen figyelmen kívül hagyni, és ne lehessen politikai-hatalmi törekvések kellékévé tenni.

32 Schöpflin.

33 Székely János

34 Székely János

35 Székely János

A rendszerváltozás óta eltelt időszakban a nemzeti kérdésekhez való viszony politikai tematikává vált, és a politikai törésvonalakat követi.³⁶ Teljes megosztottságot mutat az alapvető kérdésekben is. A nemzet ügyét alárendeli a hatalmi harcoknak, és ezáltal politikai tényezővé teszi.

A tudománynak és a kultúrának egyetemes érvényű szemlélet jegyében kell érvényre juttatnia a maga eredményeit. Ez ösztönöz bennünket alapvető emberi jogaink maradéktalan megszerzésére. Az Európai Unió feloldja a merev állami kereteket, nem az állami egységre épül, hanem különféle régiók nyitott társulására. Ez a magyarság számára óriási lehetőség is arra, hogy a határok légiesítése során megerősítse nemzeti összetartozás-tudatát, megerősítse nemzeti identitását. Ez nem ütközik az Európai Unió koncepciójával, hanem éppen abból is ösztönzést meríthet. Európának ugyanis a lényegéhez tartozik a sokszínűség. Az európai jelleget a dialogikusság biztosítja. Ez azt jelenti, hogy az európai gondolkodás alapvetően dialogikus jellegű. Az egység az egymástól különböző nézetek ütköztetése és szintézise révén jön létre. Európa egyensúlyát a különbözőségeket érvényre juttató összefogás biztosítja. Az Európai Unió nagy kihívás és nagy lehetőség a magyarság számára. „Mert a nemzet ezentúl nem egy ország határai közé rekesztett térben – formálisan, államilag, adminisztratíván – fog létezni, hanem – amint ez évszázadok óta, a magyar és nagyon sok más, birodalmi vagy szuverén államisággal nem rendelkező nemzeti közösség esetében alaphelyzetként megszokott dolog – a kultúra, a szellem tartománya fogja kirajzolni és megteremteni ezt a hazát.”³⁷ Ebben a nyitott rendszerű Európában a magyarság önmagában is egy kis Európa lehet, hiszen történelme folytán önmagában is az egység és sokféleség jegyeit együtt hordozza. A történelmileg kialakult különbségek külön színek lesznek ebben a mozaik-nemzetben. A mozaik-nemzetben „a mozaik minden kockája önálló, különálló rész, de csak a többivel együtt teljes”.³⁸

A mozaik-nemzet minden részének egyforma jogokkal, egyforma lét-lehetőségekkel kell rendelkeznie. Ez az új Európa igénye is. Az európai identitás lényege az együtt-élni-tudás, amely csak egyenjogú és egyenrangú felek között lehetséges. Ezért Európának is érdeke, hogy egyenjogú és erős nemzetek éljenek benne egymás mellett. Minden nemzet elemi igénye, hogy tagjai rendelkezzenek az alapvető emberi jogokkal. A magyarság – miként bármely más nemzet is – csak akkor lehet az európai identitás része, ha nemzeti közössége minden mozaikjának azonos emberi jogokat biztosít.

Ezeket a tudomány és a művészet egyként követeli.

36 V. ö. uo.

37 Ódor László: *A nemzet fogalma avagy multikulturalitás a 21. századi Európában*. HiteL, 2008.

38 Csoóri Sándor: *A negyedik világtalálkozó megnyitója*. In Cs. S.: *Szálla alá poklokra*. Miskolc 1997. 90.

„Az emberi jogok korszerű értelmezésének tudománypolitikai konzekvenciája nem lehet más, mint hogy a kisebbségek igényt tartanak a kultúra egészének birtoklására, úgy is, mint az egyetemes műveltség eredményeinek befogadói és úgy is, mint annak további gazdagítói.”³⁹ Így szól közösségéért és minden kisebbségi közösségért felelősséget érző tudós, Benkő Samu. De ugyanez a legfőbb törekvése az írónak, Sütő Andrásnak is:

„Az anyaország és a nagyvilág támogató erejével megsegítve be kell verkednünk magunkat minden határon túli magyar régióban a teljes és valóságos önrendelkezés védelme alá. A határok feletti magyar integráció így válik metaforikus reménységből alkotmányos valósággá.”⁴⁰

A partikuláris érdekcsoportok képviselője helyett az egész nemzet érdekét szem előtt tartó cselekvő magatartást kell kialakítanunk. Nemzeti kultúránk és tudományunk ehhez az új magatartásformához történelmi tapasztalatot és sürgető ösztönzést egyaránt ad. A magyar kultúra és tudomány legjobbjai mindenkor felelősnek érezték magukat nemzetük sorsáért és jövőjéért. Történelmünk kihívásaira most is autonóm személyiségekből álló nemzetként kell válaszolnunk.

Válaszunk pedig nem lehet más, mint egy olyan nemzeti azonosságtudat megteremtése, amelyben a magyarság és európaiság egymást erősítő egysége és különbözőése ösztönző értéként nyilatkozik meg. „Európában senkinek sem szabad kisebbséginek lennie, mert az nem statisztikai kérdés, hanem a méltóság vagy a megalázottság alternatívája.”⁴¹

Az identitás mindig keletkezésben levő létmódja ösztönözzön bennünket nemzeti önismeretet mélyítő, gazdagító és élelervű, jövőt akaró cselekvésre.

Értelmiségi hivatásunk erősítése végett nagyon sokszor idéztem már Sütő András Szervét Mihályának szavait. Az ő mindnyájunkat ösztönző üzenetét ajánlom figyelmükbe most is:

„Gyertyát nem azért gyújtanak, hogy a véka alá rejtsek, hanem hogy a gyertyatartóba tegyék, és fényét vesse mindazokra, kik a házban vannak. Gondolkodó emberek, ti vagytok a világ világossága, nem rejthető el a hegyen épített város.”⁴²

39 Benkő Samu: *A romániai magyar tudomány helyzete és az Erdélyi Magyar Múzeum-Egyesület feladatai*. Budapest. 1993. 13. (idézi uő: *Monológ alkonyatban*. Kolozsvár, 2005. 16.)

40 Sütő András i. m. 40–41.

41 Péntek János: *Nyelv és identitás a Kárpát-medencében*. Hitei, 2007. 7. sz. 98.

42 Sütő András: *Csillag a máglyán*. In S. A.: *Szinművek*. Budapest 1989. 264.

DR. REZI ELEK

A HITVALLÁS MINT A FELEKEZETI ÖNAZONOSSÁG-TUDAT KIFEJEZŐJE

Általánosan elismert felfogás szerint minden keresztény felekezetnek (közösségnek) szüksége van arra, hogy tömör, világos és egyszerű formában fogalmazza meg és nyilvánítsa ki hitelveit. Ezt az összefoglaló „megfogalmazást” hitvallásnak nevezzük. A hitvallás sarkalatos, alapvető, központi, az egész egyház életét egyetemlegesen és döntően érintő igazságokat tartalmaz. Alister MacGrath meghatározása szerint „a hitvallás a keresztény hit legfőbb tételeinek tömör, hivatalos és egyetemesen elfogadott megfogalmazása”.¹

Bár a hitvallások jelentőségének elismerése a keresztény egyházakban változatos képet mutat, a legtöbb keresztény egyház a maga hitvallását tekinti annak az alapnak, amelyen az egyház tanítása nyugszik, és amelyet az egyház fennállásának érdekében szükségesnek tart. Ismeretes a latin mondás: *Ecclesia sine symbolia nulla* („hitvallás nélkül nincs egyház”).

A hitvallást szimbólumnak (az egyházi tanítás ismertetőjegyének, azonosító eszközének) is nevezik. Az ókeresztény szóhasználatban a *szimbolon/szimbólum* a keresztények hittételi szövege volt, amelyet a keresztények a katekumenátust² követő keresztség előtt „vizsgaszerűen” mondtak fel.

A legrégebb ismert hitvallás a római keresztelési szimbólum (*Symbolum Romanorum*) volt, amelyet a 2. vagy 3. évszázadban fogalmaztak meg, s amelyből később az a hitvallás formálódott, amelyet Apostoli Hitvallásnak vagy Credónak (krédónak) nevezünk. Itt meg szeretném említeni, hogy teológiai értelemben a Credo kifejezést csak az apostoli hitvallásra szokták vonatkoztatni, a többi szimbólumot *hitvallási irat*nak nevezik. A magyar nyelvben eléggé zavaróan hat az ilyen megkülönböztetés. Az angol nyelv kifejező készsége azonban ezt lehetővé teszi. A hitvallás (*creed*) és a hitvallási irat (*confession*) megkülönböztetése régi és teológiailag indokolt hagyomány, de mi ehhez a megkülönböztetéshez nem ragaszkodunk szigorúan.

A keleti egyházban egy másik hitvallás vált szimbólummá, amelyet később – bizonyos módosításokkal – a nyugati egyház is elfogadott, s ez a nikaia-

1 McGrath, E. Allister, *Bevezetés a keresztény teológiába*. Budapest 1995. 39.

2 A katekumenátusok azok az iskolák voltak, ahol a keresztény tanítást végezték. A 2. évszázadra tehető ezeknek az „iskoláknak” az alapítása. Az első a Protagorász által alapított edesszai, de híres volt az alexandriai és az antiókhiai iskola is.